

METHODS AND APPROACHES USED IN TURCOLOGY INVESTIGATIONS

Türkoloji Araştırmalarında Kullanılan Metot ve Yaklaşımlar

Fahri TEMİZYÜREK¹ & Sahiba KHALAFOVA²

Abstract

Being a science branch, Turkology achieved a phenomenal success with its discoveries in Europe and the former Soviets between the 17th and the 18th centuries. When we look at the history of Turkology, the multitude of scientific researches and conclusions determines the state in the development of today's Turkish linguistics. In fact, the reason for this is also due to some political events. So far, numerous researchers, journalists, historians have been sent to the East in order to prevent the growing political power of the Turkish clans and tribes by learning their language. Therefore, the departments of Turkish linguistics were opened in universities, the trips, made up of researchers, were organized to the East and the research began. Initially, the languages learned were treated comparatively. Following this, language studies were conducted separately and books comprising sets of rules peculiar to each language were published. We too will discuss methods and techniques that are used to investigate the Turkish language in our article. As we know, the very first step in studies of a language is the determination of the method that we are going to use. That is to say, the methods and techniques we chose play the key role in the ideas we will put forward. As each method and technique have their own unique ways and approaches we can explain our ideas more clearly in the path we have chosen. If we look through the literature in Turkology, we can see that the studies based on time are based on the predicted methods. Actually, the methods used in Turkology, especially Soviet Turkology, were the same. This was because the Soviet Turkology was a consistent method of comparing methods as it explored Turkish accents/dialects within their borders. For the first time in Turkology it was the Turkish linguist Mahmud Al-Kashgari who used the method of comparison by comparing two languages in his Diwanu Lughat al-Turk. After centuries, this method also entered the fields of interest of Soviets, and over time, branches of this method were formed. Now, while looking at Turkology works, we see many methods and these approaches are evolving in compliance with the demands of time.

Keywords: Turkology, Soviet Turkology, Method, Approach

Özet

Türkoloji bir bilim dalı olarak Türkiye dışında, XVII-XVIII. yüzyıllarda Avrupa'da ve özellikle eski Sovyetler'de büyük çalışmalara imza atmıştır. Türkoloji tarihine bakıldığında bilimsel araştırmaların çokluğu ve gelinen seviye itibarıyla Türk dilinin bugünkü durumunu çok daha iyi takip etmek mümkün olacaktır. Türk dilinin tarihsel gelişiminde, bilimsel meseleler kadar yaşanan siyasi ve kültürel olaylar da etkili olmuştur. Orta Asya'da Türk boylarının artan siyasi gücünü engellemek amacıyla Doğu'ya sayısız araştırmacılar, dilciler, tarihçiler gönderilmiştir. Üniversite ve enstitülerde Türk dili bölümleri açılmış, Doğu'ya araştırma ve inceleme amaçlı geziler düzenlenmiştir. Öğrenilen diller önce karşılaştırılmalı şekilde ele alınmış, daha sonra ayrı ayrı dil incelemeleri yapılarak, her dilin kendine özgü kurallarından oluşan dilbilgisi kitapları yayımlanmıştır. Bu makalede, Türk lehçelerinin araştırıldığı döneme ait kullanılan metot ve yaklaşımlardan bahsedilmiştir. Bilindiği üzere, dil incelemelerinde yapılan ilk iş kullanılacak metodun belirlenmesidir. Seçilen metot ortaya konulacak fikirlerin anlatılmasında anahtar görevi üstlenmektedir. Türkoloji literatürüne bakıldığında yapılan çalışmaların esasında zamanın öngörülen metotlarına dayandığı tespit edilecektir. Aslında Türkoloji'de özellikle de Sovyet Türkoloji'sinde kullanılan yöntemler hemen hemen aynıydı. Çünkü Sovyet Türkoloji'si kendi sınırları içinde olan Türk lehçelerini araştırdığı için en tutarlı karşılaştırma yöntemiydi. Karşılaştırma yöntemini Türkoloji'de ilk kez Türk dilcisi Kaşgarlı Mahmud Divanı

¹ Doç. Dr. Gazi Üniversitesi.

² Gazi Üniversitesi, sahibexelefli@mail.ru

Lugâti't-Türk adlı eserinde kullanmıştır. Asırlar sonra bu metot, Sovyet alanına da girmiş ve zamanla bu yöntemin farklı kolları oluşmuştur. Bugün Türkoloji ile ilgili pek çok yöntem ve yaklaşım söz konusudur; tasviri yöntem, karşılaştırma yöntemi, kodlama yöntemi ve dilbilimsel coğrafya yöntemi. Zamanla uyumlu gelişen bu yöntem ve yaklaşımlar çalışmamızın ana eksenini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkoloji, Sovyet Türkoloji'si, Metot, Yaklaşım

1. GİRİŞ

Her bilim alanında olduğu gibi dil biliminde de çeşitli araştırma yöntem ve teknikleri vardır. Her bilim dalının araştırma nesnesini anlamak için ona özgü yaklaşım yöntemi olmalıdır. Bu olmadan, objektif varlığın hiçbir alanını bilimsel olarak izah etmek mümkün değildir. Bu bağlamda, bilim dallarının kendine özgü araştırma yöntemlerine sahip olması zorunludur. Buna göre araştırma yöntemi veya kullanılan metot daha çok felsefi problem olarak anlaşılmakta ve genel özellik olarak tanımlanmaktadır.

Bilim adamları herhangi bir konuyu incelerken belli yöntemler kullanırlar. Eğer bu yöntemler olmasa sorunların çözümü kolay olmayabilir. Türkoloji'de, Türkiye Türkçesinin incelenmesinde, genel dil biliminde kullanılan yöntemlerden bahsetmeden önce "yöntem" kavramına açıklık getirmek gerekir.

"Metodoloji, Yunanca "method + logos" kelimelerinden oluşmuştur. Kelime anlamı "metot bilimi" anlamına gelir. "Yöntem bilim için amaç değil; o sadece nesnenin, onun ayrı ayrı yönlerinin, etkinliğinin anlaşılması aracıdır. Bilimsel düşünme, tefekkürün sonsuz biçimde nesneye yaklaşımı, insanın tabiatına, ayrıca toplumun gelişiminin ve düşüncenin kendisinin kanunlarına sahip olmasıdır" (Lingvistiçeskaya Tipologiya i Vostoçnyye Yazıki, 1965, s. 202).

Yöntem, bilimin varlığı için temel ve önemli şartlardan biri olduğuna göre geçmişteki uygulamalarına bakmak gerekir. Özelden teorik bir sorun olarak Rus dil biliminde-doğal olarak o coğrafyadaki Türkoloji için- yöntem, 1940-1950 yıllarında daha güncel konu olarak ele alınmıştır. Y.S.Stepanova göre, "40- 50 yılların dil biliminde metot (yöntem) sorununu iç içe geçmiş üç önemli kavram belirler -" metot", "yöntem" ve "metodoloji". Metot, gözlem ve deney yöntemlerinin toplamı; yöntem ise gözlemlenen ve pratikte belli olan teorik asimilasyon yolları, metodoloji ise bakış açısı prensiplerinin idrak sürecine uygulanması olarak anlaşılıyordu..." (Stepanov, 1975, s. 101)

Etkinliğin yapısı, içeriği metodolojinin mahiyetini oluşturmaktadır. Geniş anlamda metodoloji öznenin nesneye olan yaklaşımı veya ona yaşama tarzıdır. R.Dekard, metodolojiyi idrak sürecinin felsefi açıdan kanıtlanması olarak görmüştür. F.Bekon ise "yöntem karanlık yolda fener gibidir" der. Bu demektir ki, herhangi bir sujenin (öznenin) nesneye yaklaşım tutumu-felsefi platformu olmalıdır" (Babayev, 1992, s. 34).

Bilginin araştırılmasında geline noktada yine kendi nesnesine metodolojik yaklaşım söz konusudur. Bir konu kendi nesnesini doğru, düzgün ele alabildiğinde, onun mahiyeti bilinebilir. Dil bilim tarihinde çeşitli platformlar, metodolojiler olmuştur. Rus dil biliminde metot anlayışını bilimsel sistem olarak alıp inceleyen B.A.Serebrennikov olmuştur. B.A.Serebrennikov yöntemin öneminden bahsederken: "Dil bilimin en temel sorunlarından biri dil bilimin araştırma yöntemleri sorunudur. Belli tarihi dönemde şu veya bu metodun tercihi, dil bilimin gelişim özelliklerini tespit edebilir" şeklinde açıklama vermiştir (Serebrennikov, 1973, s. 3). B.A.Serebrennikov'a göre metot üç bileşenden oluşur: 1. Yöntem teorisi, 2. İçeriği dil bilimi yöntemlerinden oluşan araştırma yöntemleri bütünü. 3. Teknik işlem ve yöntemleri bütünü (Serebrennikov, 1973, s. 260).

Dil biliminde birçok yöntem kullanılmaktadır. Atomistik dil yöntemi, olayların ayrılıkta birbirinden izole şekilde takdir etme yöntemi; karşılaştırma yöntemi, iki veya daha fazla dilin aynı veya farklı kökten olması dikkate alınmadan bilimsel şekilde karşılaştırılması yöntemi; deskriptiv yöntem, dilin kapsamlı ve kompakt şekilde öğrenilmesi yöntemi"

(Adilov, Verdiyeva, & Ağayeva, 1989, s. 156); coğrafi yöntem, ayrı ayrı dil faklarını haritada kaydetmekle genel sonuç çıkarma yöntemi.

Azerbaycan dil biliminde yöntem ve metodoloji sorusunu ilk kez A. Ahundov izah etmiştir (Ahundov, 2006). Çeşitli metot ve yöntemler öne sürmüştü ve sorunun çözümünü mümkün olduğunca kolaylaştırmıştır. "Yöntem hem anahtardır, hem pusula, hem de en önemlisi yoldur, istikamettir. Yöntemi kullanmadan, yöntemle "silahlanmadan" herhangi bilimsel sonuca varmak mümkün değildir." Herhangi bir sorunu yöntemsiz çözmek imkânsızdır" (Abdulla, 2010, s. 23). "Dilin bir sistem olarak kabul edilmesi, yani dilin her ögesinin birbiriyle ilişkide olduğunun kabulü, yapısal yöntemi kullanmanın temel şartıdır" diyen araştırmacı, dil birimleri arasındaki yapısal ilişkiyi de bu açıdan yorumlamaktadır.

Dilin öğrenilmesinin genel yöntemleri içerisinde gözlem, deney ve modelleme önemli yer tutmaktadır. Hemen hemen tüm bilim alanlarına ait olan, onlara araştırma aracı olarak hizmet eden bu yöntemler, dil olgularının bilimsel olarak araştırılmasında da başarıyla kullanılmaktadır. Gözlem, dilin öğrenilmesinde en çok ve geniş kullanılan yöntemlerdendir.

Gözlem nedir? Gözlem, öncelikle idrak gelişimlerinden biri olan algı türüdür. Gözlem, algının çok önemli ve özel türü olup, herhangi bir faaliyet alanında belirli plan üzere cereyan eden sürekli ve düzenli algıya denir. Eğitimde, bilimsel araştırma çalışmalarında, sanatta, tarımda, kısacası, insan faaliyetinin her alanında gözlemin olağanüstü önemi vardır. A.Ahundov'a göre, gözlem için bilinçli ve sürekli dikkat lazımdır; gözlemin başarısı onu izleyen kişinin bu alana ait mükemmel bilgiye sahip olmasına bağlıdır. Gözlem sabır ve temkin gerektirir, herhangi bir nesneyi düzenli olarak, defalarca, hem de çeşitli açılardan gözlemek gerekir (Ahundov, 2006). Gözlem sonucu elde edilen olguları kaydetmek, onların üzerinde düşünmek, birbiriyle karşılaştırmak, özetlemek vb. algının (kavrayış) bu türü için zorunludur. Kuşkusuz, bu söylenenler dil bilim gözlemi için de geçerlidir. Başka alanlarda olduğu gibi, burada da, araştırmacıdan sürekli dikkat, bu alana ait mükemmel bilgi, elde edilen olgular üzerinde düşünmek, karşılaştırma yapmak vb. talep edilir. Fakat dil bilime ait gözlemin kendine özgü yönleri de vardır. V.I.Koduhov: "*Dilbilimsel gözlem*, şu veya bu olgunun metinden (veya konuşma akışından) seçilmesi ve öğrenilen kategoriye (sisteme) aidiyeti, yöntemi ve tekniğidir. Gözlem, olguların seçilmesi, onların belirtilerinin belirlenmesi, gözlem konusunun kesinleşmesi ve gözlemlenen olayın tasvirine aittir" (Koduhov, 1974, s. 206).

Dilin öğrenilmesi yöntemlerinden biri de deneyimdir. Deneyim, öğrenilen olay üzerinde kurulan bilimsel deneme demektir. Gözlem sonucunda toplanan malzeme bilimsel olarak test edildikten sonra kendi bilimsel izahını kazanmış olur.

Deneyimin (tecrübenin) laboratuvar, sosyolojik ve düşünsel deneyimi gibi çeşitli biçimleri vardır. Dil bilimin deneysel deneyimi, daha çok fonetik alanına aittir. Daha doğrusu, şimdilik dilin laboratuvar deneyinde gözden geçirilen olayları fonetik birimler, yani sesler, kelime vurgusu, tonlama vb. konulardır.

Dilin diğer konularında -örneğin leksik, dilbilgisi vb.- makine-laboratuvar deneyimi yürütmek imkânına sahip değiliz. Bu alanlarda laboratuvar deneyimi gibi kartlar kullanılmaktadır.

Kart hazırlamanın kendi tekniği vardır ve bu, her durumda somut araştırma amacına bağlıdır. Dilin çeşitli birimleri üzerine kart-fiş hazırlamak mümkündür. Aynı amaçla toplanmış sayıca fazla olan kartların belli bir sistemle kaydedilmesine kart hazırlama yöntemi denilmektedir. Kart hazırlama yöntemi, dilin laboratuvar deneyiminden dilin öğrenilmesinde kadar geniş bir biçimde kullanılmaktadır.

Dil biliminde en çok açıklamalı, karşılaştırmalı ve dil bilim coğrafyası yöntemleri kullanılmaktadır. Karşılaştırmalı metodun kendisi de ikiye ayrılmaktadır: tarihi-karşılaştırmalı metot ve Karşılaştırmalı-tarih (karşılaştırmalı) metodu (Rus Türkolojisinde tarihi-karşılaştırma yöntemi, dillerin tarihi ilişkilerini ve onların gelişme yollarını araştıran yöntem; karşılaştırmalı-tarihi yöntem ise bir dilin tarihten günümüze kadar geçtiği yolları araştıran yöntem denir). Rus Türkologlar, Türkiye Türkçesinin ses bilimi, sözcük bilimi, sözlük bilimi, deyim bilimi, söz sanatı, morfoloji, sentaks üzerinde yaptıkları araştırmalarda bu yöntemleri kullanmışlardır.

2. Türkolojide Kullanılan Yöntemler

2.1 Tasvirî metot

Tasvirî (betimleme) metot, adından da anlaşılacağı gibi, dil olguların ve dil olaylarını açıklamakla ilgilidir. Özelliği açısından bu yöntem dil bilim tarihinde en eski araştırma yöntemi olarak kabul edilmektedir.

Bilindiği gibi, gerek eski Hint, gerekse Yunan dil bilim okulları, "İskenderiye grameri" temsilcileri kendi araştırmalarını tasvirî metotla yapmışlardır. Kâşgarlı Mahmud'un *Divānu Lügati't-Türk* eseri dikkate alınmazsa, Arap dil bilim okulu da kendi araştırmasında bu metoda dayanmıştır.

Ortaçağ'da, Rönesans döneminde oluşan tüm dilbilgisi kitapları da bu araştırma yöntemi ile hazırlanmıştır. A. N. Kononov'un ünlü *Çağdaş Türk Yazı Dilinin Grameri* eseri bu metotla yazılmıştır.

Tasvirî yöntem, bugün de geniş bir şekilde kullanılmaktadır. Bu araştırma yönteminin dillerin öğrenilmesi, pratiğe uygulanması günümüzde kendini üç yönde göstermektedir. Birincisi, bu yöntem aynı dillerin dilbilgisi kitaplarının hazırlanmasında kullanılır. Bilimsel dil bilgisi denilen bu araştırma, somut dillerin fonetik ve gramer yapısı hakkındaki tüm bilimsel fikirleri ortaya koyar. İkincisi, bu yöntem çeşitli dillere ait ders kitaplarının hazırlanması meselesinde uygulanır. Üçüncü olarak, tasvirî yöntem, çağdaş dönemin temel dil bilimi okullarından olan yapısal dil biliminde başlıca araştırma yöntemi olarak işlenir. Amerika strukturalizmine deskriptif (betimsel) bilim denmesi tesadüfi değildir.

Görüldüğü gibi, tasvirî metodun tarihi eski, uygulama alanı ise çok geniştir.

Tasvir metodu, bazen belirli dönemle, daha doğrusu, araştırma yapılan dönemle ilişkilendirilir. Örneğin, V.İ.Koduhov: "Tasvir metodu, dilin belirli gelişme aşamasında dil olaylarının özetlenmesinde uygulanan araştırma yöntemleri sistemine denir; bu, senkron tahlil yöntemidir" (Koduhov, 1974, s. 219). Bu fikri kesinleştirmeye ihtiyaç vardır. Şöyle ki tasvir, İngilizce "descriptive" (deskriptif) demektir. "Descriptive Linguistics" (tasvirî dilbilim) metodu, çağdaş dil olaylarının genellikle, belli dönemin dil olaylarının araştırılmasına uygulandığı gibi, şu veya bu dilin tarihsel gelişimine de eşlik edebilir. Yani o yöntemi diachronic (tarihsel) dil biliminde de kullanmak mümkündür. Örneğin, çeşitli dillere ait yazılmış birtakım tarihi gramer kitapları buna örnek olabilir. Demek ki, tasvirî metot için araştırmanın yönünden çok yöntemi esastır.

Bu anlamda tasvirî metodun çağdaş dil ve dil tarihi gibi iki araştırma yönünü gösterebiliriz. Tasvirî metotla yazılmış dil bilimi eserleri tasvirî dil bilimi denen özel dil bilimi alanını oluşturmaktadır.

Karşılaştırmalı dil biliminin tarihi-karşılaştırmalı ve Karşılaştırmalı-tarih yöntemleri ise tüm parametreleriyle daha sonraları, yani XIX. yüzyıldan itibaren belirlenmiştir. XI-XVIII yüzyılları arasında Türkoloji'de kullanılan yöntemler ise daha çok karşılaştırmalı-

tutuşturmali ve tasvirî filoloji-dil bilimi yöntemlerinden ibaret olmuştur” (Musayev, 2012, s. 58).

2.2 Karşılaştırma Metodu

1. Tarihi-Karşılaştırmalı Metot
2. Karşılaştırmalı-tarih Metodu
3. Karşılaştırmalı – Tutuşturmali Metot

Karşılaştırma metodu ikiye ayrılır: tarihi-karşılaştırmalı ve karşılaştırmalı-tarih. Rus dil bilimciler, Türk dilleri üzerine yaptıkları çalışmaların büyük bir kısmında her iki yöntemi kullanmışlardır. Tarihi-karşılaştırmalı ve Karşılaştırmalı-tarih yöntemlerinden N.A.Baskakov'un *Türk dillerinin yapısının tarihsel tipoloji özellikleri: tamlama ve cümle* (1975), *Türk dillerinin tarihi-tipoloji morfolojisi: kelimenin yapısı ve aglütinasyonun (kümeleşme) mekanizması* (1979), *Türk dillerinin tarihi-tipoloji fonolojisi* (1988) isimli kitapları tarihi-tipolojik dil bilimi yönteminin uygulanması ile kaleme alındı. Aydın Mammedov'un *Türk Ünsüzleri. Anlaut ve Mekân: Türk Dillerinde Sessizlerin Fonoloji ve Morfonoloji Değişimlerinin Karşılaştırmalı-Tarihi ve Tarihi-Tipoloji Sorunları* (1985) adlı eserinde ise hem karşılaştırmalı-tarihi, hem de tarihi-tipolojik dil bilimi yöntemlerini kullanmıştır. Adı geçen bu eserlerde Çağdaş Türk dillerinin malzemeleri sadece birbiriyle, antik ve en eski, ulu Türk dili örnekleri ile değil, Yakın Doğu'nun Hat, Hitit gibi ölü dilleriyle olan dil temasları da gösterilmiştir. Bu temaslar sonucunda oluşmuş ses bilimi ve sözcüksel dil paralelleri belirlenmiştir. Burada bir konuya da açıklık getirmek gerekir. Türkoloji dil biliminde ve genel Türkoloji'de tarihi-karşılaştırmalı ve Karşılaştırmalı-tarih dil bilimi terimleri çoğu zaman eş anlamlı kavramlar kullanılmaktadır.

"Elbette, bunların her ikisi birbirine genetik açıdan akraba dillerin tarihi gelişiminin oluşması, belirlenmesi ve ilkin kök dil seviyelerinin rekonstrüksiyonunun yürütülmesi için kullanılan dil bilimi yöntemleridir" (Musayev, 2012, s. 60). Fakat bunlar arasında önemli fark vardır. Bu fark şudur; tarihi karşılaştırmalı metotla bir dil incelemeye alınır ve o dili araştırma sırasında başka dillerle de karşılaştırılır. Yani, araştırma somut bir dil üzerinde yapılır, yeri geldikçe, diğer dillere de karşılaştırma için müracaat edilir.

Karşılaştırmalı tarihî dil biliminde ise iki ve daha fazla dil nesne olarak ele alınır ve birbirileriyle eş zamanlı ve art zamanlı yünden tetkik edilir. Rus dil bilimcilerinin Türkiye Türkçesinin sesbilimi, sözcük bilimi, morfoloji, sözdizimi üzerinde yaptıkları araştırmalar hem tarihî-karşılaştırmalı, hem de Karşılaştırmalı-tarih metoduyla gerçekleşmiştir. M.Musayev, "bazı bilim adamları birkaç dili karşılaştırırken kullandıkları metodun adını yanlışlıkla sadece 'karşılaştırmalı metot' olarak adlandırdılar." der.

Mesela, meşhur dil bilimci-Türkolog A.M.Şerbak Türk dillerinin karşılaştırmalı öğrenimine ait olan eserlerinde bir dil bilimi terimi olarak çoğu zaman sadece "karşılaştırmalı" sözünü kullanmıştır.

Karşılaştırmalı metodun esası Kaşgarlı Mahmud tarafından ortaya konulmuştur. Türk karşılaştırmalı dil biliminin oluşması da onun adı ile ilişkindir. Türkoloji ve Türkoloji bilimi Kaşgarlı Mahmud'un XI. yüzyılda kaleme aldığı *Divānu Lugāti't-Türk* adlı eseri ile dünya filolojisine açılmıştır. *Divānu Lugāti't-Türk* (1998) eseri hicret tarihi ile 466, yeni tarihle 1072 yılında yazılmıştır. Aslında karşılaştırmalı metodun esası bu eserle belirlenmiştir. Eser Araplara Türk dilini öğretmek amacıyla hazırlanmıştır.

İnsani bilimlerin araştırılmasında veya Arap hilafetinde genel olarak dört, Irak'ta ise ayrı ayrı iki şekilde şekillenen dil bilimi okulu ve buna uygun yöntemler mevcut olmuştur. Kaşgarlı, *Divānu Lugāti't-Türk* adlı eserini senkronik olarak o zamanki Türk edebi dilleri ve diyalektlerinin malzemelerini esasında karşılaştırmalı metotla yazmıştır. Bu yüzden

Türkoloji'de karşılaştırmalı araştırma yönteminin temelini Kâşgarlı atmıştır. Böylece, karşılaştırmalı metot, akraba dillerin gelişiminin incelenmesinde kullanılması durumunda karşılaştırmalı-tarihsel, ayrıca bir dilin gelişiminin incelenmesine kullanılması durumunda ise tarihi-karşılaştırmalı metot olur.

2.3 Tarihi - Karşılaştırmalı Metot

"Tarihi-karşılaştırmalı metot, bir dilin iç ve dış kurallara uygunluğunu meydana çıkarmak için bu dilin tarihi gelişiminin araştırılmasında kullanılan yöntemler ve analiz tekniği sistemidir. Tarihi-karşılaştırmalı metodun ilkeleri dilin biçim ve seslerinin kimliğini ve farkını araştırmaktır. Metodun önemli yöntemleri şunlardır; iç restorasyon, ağız araştırmaları, kültürel-tarihsel anlatım ve metin dil bilimi" (Koduhov, 1974, s. 263).

Türk dillerinin morfolojisinde ve diğer dil bilgisine ait yazılmış olan tüm çalışmalarda tarihi-karşılaştırmalı yöntemler kullanılmıştır. Tarihi-karşılaştırmalı metotla yazılmış eserler ayrı ayrı Türk dillerinin ve diyalektlerinin morfolojisine ait yapılmış olan senkron nitelikli bilimsel pratik çalışmalardan ibarettir. Rus dil bilimcilerinin Türkiye Türkçesi üzerindeki araştırmalarının belirli kısmı tarihi-karşılaştırmalı metoda göre uygulanmıştır.

Türkoloji'de yukarıda gösterildiği gibi, Türk dili, tüm lehçe veya şiveleri ile bir bütün dil olarak öğrenilmektedir. Bu dilin tarihine ait yazılmış her hangi bir eserde de Türk edebi dilleri ve "tarihi lehçe"leri tarihi dil seviyelerinin çeşitli gelişme eğilimleri ile karşılaştırmalı araştırmaya yönlendirilir. Bu açıdan yazılan eserler de doğal olarak tarihi-karşılaştırmalı yöntemle yazılmaktadır. Bu tür dil bilimi araştırmalarının adı da "Türk dili" olarak adlandırılır. Mesela, Ahmet Ceferoğlu'nun *Türk Dili Tarihi* (1984) ve Ahmet Bican Ercilasun'un *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* (2004) adlı eserleri de tarihi-karşılaştırmalı dil bilimi yöntemleri ile yazılmıştır. Ahmet Bican Ercilasun'un kitabında Türk dilinin dünya dilleri arasındaki yeri gösterilmiş, en eski Türk destanlarının ve Göktürk, Orhun-Yenisey yazıtlarının dili, özellikle de morfolojik özellikleri her açıdan ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu eserde Bulgar, Uygur, Oğuz, Kıpçak, Karluk Türklerinden ve Karahanlılar'dan kalan edebi metinlerin dili Batı ve Doğu Türkçelerinin benzer ve farklı fonetik, morfolojik ve sözcüksel özelliklerine göre örnekleri ile tahlil edilmiştir.

Türkoloji dil biliminde herhangi bir Türk dilinin ayrı tarihi grameri veya morfolojisi, genel tarihi yönde eşzamanlı, art zamanlı ve ağız araştırmaları dil özelliklerinin diğer Türk dilleri malzemeleri ile araştırmalı şekilde öğrenilmesi işi ise tarihi-karşılaştırmalı metotla mümkün olmuştur.

Türk dillerinin karşılaştırmalı öğrenilmesi başlangıçtan itibaren, her şeyden önce, bir "tarihilik ilkesi"nin uygulanması ihtiyacını meydana çıkarmıştır. Herhangi bir somut Türk edebi dilinin, diyalektinin ve genel Türk dilinin tarihi morfolojisi veya diğer dil seviyelerinin tarihsel açıdan öğrenilmesi onun diğer Türk dilleri ve diyalektleri ile karşılaştırmalı olarak araştırılmasını da ortaya çıkarmıştır. Türkolojinin ve onun bir kolu olan Türkoloji dil biliminin ilk gelişim dönemlerinde Türk dilleri ve diyalektlerine ait yazılan eserlerde en çok tasviri ve tarihi-karşılaştırmalı dil bilimi yöntemlerinin tatbik olduğu (uygulandığı) görülür. XX yüzyılın sonlarına doğru ise ister tarihi-karşılaştırmalı ve karşılaştırmalı-tarihi, isterse de tasviri dil bilimi yöntemleri ile beraber, bir de tarihsel-tipolojik dil bilimi yönteminin tatbiki de ortaya çıktı.

2.4 Karşılaştırmalı-tarih metodu

Dil bilimi terimleri sözlüklerinde bu yöntemin açıklaması şöyle verilir: "Yazı aracılığıyla kayıt edilmemiş eski dil olgularının yazılı abidelerde veya konuşmada iki veya birkaç dilin olguları ile düzenli olarak kıyaslama yoluyla restorasyonunun bilimsel yöntemi" (ahmanova, 1966, s. 233).

Karşılaştırmalı-tarih metodunun uygulanması uzak dönemlerde dilin gelişme yasalarının öğrenilmesi meselesine, onun kendi sözlerinin ve yabancı kelimelerin, ayrıca yabancı kelimelerin geçmesi yollarının belirlenmesine yardımcı olur. Başlıca, fonetik ve morfoloji alanında dil birimlerinin kökenlerinin benzerliklerinin belirlenmesine olanak sağlar, karşılaştırmalı-tarihsel dil biliminin meşgul olduğu sorunların çözümü için malzeme verir (Rozenal, 1976, ss. 460-461).

Karşılaştırmalı-tarih metodunun ortaya çıkması, dil biliminin bir bilim dalı olarak oluşmasını sağlamıştır. Bu metodun varoluşu dil biliminde bazı önemli alanların oluşmasına neden olmuştur. İşte bu yöntem sayesinde diller akrabalık sistemi ile sınıflandırılmıştır. Karşılaştırmalı tarihi yöntem yaşamından asılı olmadan dilin tüm yapısal öğeleri arasındaki uyumluluğu temel alır. Akraba dillerin fonetik sistemi, sözcük yapısı ve gramer yapısı akraba olur. XI yüzyılın büyük âlimi Kâşgarlı Mahmud *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserinde de karşılaştırma vardır. Fakat onun karşılaştırması dolayı ve yüzeysel olduğundan, dilin tüm sistemini kapsamadığı için Kaşgarlı'yı bu metodun kurucusu olarak kabul etmiyorlar (Babayev, 1992, s. 36). Fakat M. Musayev karşılaştırmalı-tarihsel yöntemin kurucusu olarak Kâşgarlı Mahmud'u gösterir.

"Eğer karşılaştırmalı metod aracılığıyla dillerin birbirleriyle ilişkisini öğrenmek, birbirine etki gücünü belirlemek mümkün olsaydı, eğer tarihi yöntemi kullanarak dilin ya da dillerin zaman boyunca değişim mekanizmini, dinamiğini ortaya çıkartmak amacı öne sürülseydi, bunların birleşmesi bizi karşılaştırmalı-tarihi yöntem adlı dev bir okyanusa çıkarır. Artık karşılaştırmalı-tarihsel yöntemi kullanmak dil bilimcilere bazı dillerin tarihi derinliğine inmeye izin verdi" (Abdulla, 2010, s. 30).

XIX yüzyılın başlarında Karşılaştırmalı-tarihi yöntemi meydana çıktı ve az sonra büyük bir dil grubunun - «Hint-Avrupa dilleri» adlandırılan dillerin akrabalığı tespit edildi. XX yüzyılın 20-30 yıllarında Hami-Sami, Altay, Dravid, Ugor-Fin, Çin-Tibet, Malezya-Polinezya, Kafkas dil ailelerinin olduğu da kesinleşti. Karşılaştırmalı-tarih metodu, geniş alanda çalışmalarını gerçekleştirirse de, son bin yıllıkların malzemeleri bazında her bir aileye dâhil olan dillerin fonetik, leksik, morfoloji ve sözdizimsel özellikleri, tarihi açıdan karşılaştırmalı şekilde akrabalık ilişkileri belirlendi ve bu yönde değerli eserler meydana çıktı.

Karşılaştırmalı-tarih metodu, onun mahiyeti, görev ve amacı hakkında A.Meye'nin *Sravnitelnyy metod v istoričeskom yazıkoznaniı (Tarihi dil biliminde Karşılaştırmalı Metod)* eseri önemini şimdi de korumaktadır. Bu eser akademisyenin 1924 yılında Oslo'da okuduğu münazara metinlerinin yeniden üzerinde çalışılmış şeklidir. B.Gomung'un yazdığı gibi, "bu kitap kendi hacminin küçük olmasına rağmen, bilimin kabul edilmiş ve olgularla daha fazla kontrol edilmiş hükümlerini tam dolgunluğu ile temsil eder (Meye, 1954).

Karşılaştırmalı-tarih, dil biliminin ünlü temsilcisi Meye'ye göre, "karşılaştırma, dilin tarihini yaratmak için dilbilimcinin elinde olan tek silahtır".

A.Meye, kitabında "dilini tarihini yazmaya sadece karşılaştırmalı metodun izin vermesi hükümlerinden şöyle bir sonuç da çıkıyor ki, izole dil tarihten yoksundur" diye gösteriyor (Meye, 1954, s. 19).

Bütün bu söylenenlerden anlaşılıyor ki, Karşılaştırmalı-tarih yöntemi, ayrı ayrı veya akraba dillerin tarihini öğrenmek yöntemidir. Karşılaştırmalı-tarih metodunun amacı dillerin tarihini yaratmaktır. Karşılaştırma bu görevi yerine getirmek için sadece araçtır.

Meseleye böyle bakmak, dil biliminde karşılaştırma yönteminin Karşılaştırmalı-tarih ve tarihi-karşılaştırma olarak iki türünü göstermeye, gerek kalmaz. Öyle ki, karşılaştırma ister akraba diller grubuna ait olsun, isterse bir dilin tarihini yaratmaya uygulansın, fark

etmez, o aynı amaç için kullanılabilir. A.Meye'nin söylediği gibi, izole dilin tarihi yoktur. Konu herhangi bir dilin tarihiyse, hakkında konuşulan dil ona akraba olan dillerle karşılaştırılmalıdır.

“Karşılaştırmalı-tarih metodunun çeşitli yönleri vardır. Araştırma yöntemlerinin çeşitliliği ve somut konuların zorluğuna rağmen yöntemler olmadan dillerin karşılaştırmalı-tarihinin öğrenilmesi mümkün değildir” (Obşee Yazıkoznaniye. Metodu Lingvistiçeskih Terminov, 1973, s. 38).

B.A.Serebrennikov karşılaştırmalı-tarihsel metodun esas yöntemlerine aşağıdakileri içerdiğini belirtir: 1) Karşılaştırma için malzeme seçimi; 2) Karşılaştırılan birimler sırasının belirlenmesi ve özdeşleştirilmesi; 3) Fonetik değişimlerin göreceli kronolojisinin belirlenmesi; 4) En eski şeklinin restorasyonu şeklindedir.

Bu yöntemler karşılaştırmalı-tarihi dil biliminde büyük oranda kabul görmüş ve deneylerden başarıyla geçmiş denemelerdir.

2.5 Karşılaştırma-tutuştırma (Kodlama) Metodu

Karşılaştırma yönteminin veya Karşılaştırmalı-tarih metodun ikinci türünü karşılaştırma-tutuştırma oluşturmaktadır. Karşılaştırmalı metodunun birinci türü olan Karşılaştırmalı-tarih yöntemi sadece akraba dillere ait olduğu halde karşılaştırmalı-tutuştırma yöntemi hem akraba hem de akraba olmayan dillere uygulanabilir.

Diğer taraftan, Karşılaştırmalı-tarih yöntemi, dil bilimi için sadece teorik öneme sahip olduğu halde, karşılaştırma- tutuştırma yöntemi hem teorik, hem de deneysel önem arz etmektedir.

Karşılaştırma- tutuştırma yöntemi tipolojik çalışmalarla sıkı ilişkilidir. Diller tipolojik olarak, daha doğrusu, kendilerinin morfolojik yapılarına göre çeşitli tiplere ayrılır: tek heceli diller, eklemeli diller, çekimli diller ve bükümlü diller. Dillerin bu bölümü onların sadece karşılaştırma- tutuştırma yoluyla öğrenilmesi sonucunda mümkün olmuştur.

Akraba dillerin karşılaştırma-tutuştırma yoluyla öğrenilmesi öncelikle karşılaştırmalı-tarihi dil bilimi için malzeme toplanmasını öngörmektedir. Bu yöntemle toplanan materyaller basit fişleme sistemi ile toplanan malzemelerden kalitesine göre hayli farklıdır. Öyle ki, karşılaştırma-tutuştırma metodu ile yazılmış eserler karşılaştırmalı dil bilimi içerir, bilimsel eserlerdir ve aslında karşılaştırmalı-tarihi dil bilimin ilk aşaması olarak kabul edilebilir.

Akraba dillerin karşılaştırma-tutuştırma yöntemi ile araştırılması, özellikle Türk dillerinin karşılaştırmalı araştırılmasında yaygın uygulanmaktadır. Bu metodun dil kodlaması yolu ile yazılmış eserlere örnek olarak M.Resenen'in *'Materialı po istoričeskoj fonetike tyurkskih yazıkov (Türk Dillerinin Tarihi Fonetik Malzemeleri)* (Moskova, 1955), K.K.Sartbayev'in *Türk Tilderinin Salıştırma Grameri (Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Grameri)* (I Bilik, Frunze, 1962), F.Zeynalov'un *Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Grameri 1.bölüm* (Adlar) (Bakü, 1974), II (fiiller) (Bakü, 1975) kitapları gösterilebilir.

K.K.Sartbayev'in kitabında Kırgız, Kazak ve Özbek dillerinin malzemelerine özen gösterilse de, Türk dillerine ait genel bilgi verilir. F.Zeynalov'un *Karşılaştırmalı Grameri*nde ise dil kodlama yöntemine göre, Türkçe esas alınır ve bu dilin morfolojik özelliklerinin diğer Türk dillerindeki, daha doğrusu, Türkmen, Gagavuz, Türk, Özbek, Kazak, Karaçay-Balkar, Kırgız, Karakalpak, Uygur, Karaim, Tatar dillerindeki karşılıkları ele alınmaktadır.

Akraba olmayan dillerin kodlama yolu ile karşılaştırmalı olarak öğrenilmesi akraba dillerin aynı şekilde öğrenilmesinden birkaç yönden farklıdır. Akraba olmayan dillerin

karşılaştırma- tutuştırma yoluyla öğrenilmesinin teorik önemi büyüktür. Bu dillerin belirtilen şekilde öğrenilmesinin teorik önemi kendini çeşitli yönünden göstermektedir. Her şeyden önce, akraba olmayan dillerin bu yöntem ile öğrenilmesinin tipoloji dil bilimi için büyük önemi büyüktür.

Bilindiği gibi, dillerin tipoloji araştırılmasının, dolayısıyla, dil tiplerinin öğrenilmesinin karşılaştırmalı-tarihi dil bilimi kadar eskiye dayanmaktadır. Bu alanın kurucusu V.Humbolt'dan başlamış günümüze kadar tipoloji dil biliminin elde ettiği başarıları, öncelikle, karşılaştırma-tutuştırma metodunun akraba olmayan dillerin öğrenilmesine uygulanmasıyla ilgili olmuştur.

İkinci olarak bu yöntemden köken araştırmalarında da başarıyla yararlanılmaktadır. Örneğin, belli ki, Altay dilleri, yani Türk, Moğol ve Tunguz-Mançu dillerinin yanı sıra Ural-Altay, yani Fin-Ugor ve Altay dillerinin akrabalığı dilbilimde halen tartışmalıdır. Fakat bu dillerin fonetik, gramer ve sözcük yapıları alanında yapılan karşılaştırmalı araştırmalar bu dillerin akrabalığı meselesinin çözümü için teorik olarak ciddi önem arz etmektedir.

Son olarak, akraba olmayan dillerin karşılaştırmalı-tutuştırma yöntemiyle öğrenilmesinin büyük teorik öneminin üçüncü tarafı, akraba olmayan bir dille karşılaştırma zamanı anadilinde zor görülen bir takım özellikleri ortaya çıkarmaya izin vermesidir. Profesör L.V.Şerba yazıyor: "Ana dilinde ne bulursan - o zaman her şey basit ve kendi kendine açıktır ve hiçbir şey şüphesizdir" (Şerba, 1947, s. 43). Aydına göre, kodlama yoluyla öğrenilen ikinci dil ise "ana dilindeki çeşitli ifade şekillerini göstermeye yardım ediyor" (Şerba, 1947, s. 44). Akraba olmayan dillerin karşılaştırmalı-tutuştırma yöntemiyle öğrenilmesinin büyük deneysel önemi de vardır. Yabancı dillerin eğitimi zamanı ulusal okullarda bu dillerin öğrenilmesi ve öğretilmesi tekniği için karşılaştırmalı metod değerli malzeme vermektedir.

2.6 Dilbilimsel Coğrafya Metodu

Dilbilimsel coğrafya metodu dilbilimin en genç araştırma yöntemlerindedir. Dilbilimciler bu metotla yaşadığımız yüzyılın başlarından çalışmaya başlamışlardır. 1902 yılından yayımlanan *Fransa'nın Dil Atlası* dilbilimde yeni uygulamanın başlangıcı sayılabilir. Dilbilimsel coğrafya yöntemi, adından da anlaşılacağı gibi, coğrafya biliminin yöntemlerini de kullanılmaktadır. Böylece, o, öncelikle haritayla ilişkindir. Dilbilimsel coğrafya yönteminin önemli ve birincil talebi öğrenilen veya belirli dil olayının mutlaka haritaya aktarılmasıdır. Onun coğrafya ile ilişkisi, hemen bununla biter. Dilbilimsel coğrafyanın, coğrafya biliminin değil, dilbiliminin bir bölümü olması, aynı zamanda dilbilimsel coğrafya metodunun, coğrafi değil, dilbilimsel araştırma yöntemi olması bu bilim dalının ve bu bilimsel metodun sağlam dilsel esaslara sahip olduğunu göstermektedir.

2.6.1 Dilbilimsel Coğrafyanın Dil Esasları

Dilbilimsel Coğrafya araştırmalarında haritacılık son amaç değildir. B.A.Serebrennikov diyor ki, "coğrafi haritaya aktarılanların sonuçları hep anlatıma maruz kalıyor, bu da öne sürülen somut görevin özelliğinden dolayı, çeşitli şekilde sunulur. Aynı zamanda haritaya aktarma zamanı kullanılan yöntemler araştırmanın son amacından asılı olacaktır. Ağız araştırmacıları (uzman) öncelikle, isogloss toplamaya dikkat edecek, arkaizm ve innovasyon sorunu onu daha az ilgilendirecek; substrat etkisinin sonuçlarını öğrenen dilbilimci ise sadece o olayları haritaya aktaracaktır. Onların superstrat dilin gelişmesi

sonuçları gibi konuları anlatması mümkün değildir" (Obşee Yazıkoznaniye. Metodu Lingvistiçeskih Terminov, 1973, s. 136).

Dilbilimsel coğrafyanın dil esaslarından diğeri, haritaya aktarılacak dil malzemesinin toplanmasını gerektirir. B.A.Serebrennikov'un ifade ettiği gibi, "eğer sohbet diyalektlerin öğrenilmesinden gidiyorsa, o zaman her şeyden önce, daha fazla yoğun olabilecek, ağ oluşturma için arazilerin seçilmesi, onların seçim ilkeleri, informatorlardan (haber kaynağından) sorgunun (müstakim veya anket yöntemi) özelliğinin belirlenmesi, infonnatorların seçilmesi (yaş, sosyal durum, meslek, o yerde yaşama süresi vb. gibi kriterleri kastediyor), anket yöntemi ile öğrenirken sözlüğün derleme ilkeleri, özellikle zor durumlarda isoglosslarla çalışma yönteminin belirlenmesi, fonetik transkripsiyonun düzeltilmesi ilkeleri, çeşitli kaynaklardan yararlanma tekniği, bölgelerden malzeme toplama tekniği, diyalekt, fonetik olaylarının sistematik açıklama sorunu, lehçe malzemesinin pasaportlaştırılması, diyalektoloji atlasın onaylanma ilkeleri, haritada dil olaylarının kaydedilmesinin göstergesi sisteminin çalışılması vb. sorunları çözmek gerekir" (Obşee Yazıkoznaniye. Metodu Lingvistiçeskih Terminov, 1973, s. 136). Rusya dilbilimcilerinin Türkiye Türkçesi diyalektleri üzerinde etnolinguistik araştırmaları, dilbilimsel coğrafya metoduyla hazırlanmıştır.

SONUÇ

Tasviri metotla başlayan Türkoloji, zamanla başka metotları da kullanmıştır. Dil bilimi alanlarının çoğu kısmı tasviri metotla yazılmıştır. Tasviri metot kendine ait araştırma yöntemleri, yönleri ve aşamalarından oluşan bir sistem oluşturmaktadır.

Karşılaştırmalı dilbilimin tarihi-karşılaştırmalı ve karşılaştırmalı-tarihi yöntemlerini ise sonraları, daha doğrusu XIX. yüzyıldan itibaren yazılan eserlerde görüyoruz. XI.-XVIII. yüzyıllar boyunca Türkoloji'de kullanılan yöntemler daha çok karşılaştırma-tutuşturma ve tasviri filoloji-dil bilimi yöntemleri kullanılmıştır. 1. Tarihi-Karşılaştırmalı Metot; 2. Karşılaştırmalı-Tarihî Metot; 3. Karşılaştırmalı – Tutuşturmalı Metot. Bu metotların her biri Türkoloji'de özellikle de Sovyet Türkoloji'sinde XVIII. yüzyıldan sonra kullanılmıştır.

Son zamanlarda Dilbilimsel coğrafya metodu dilcilikte kullanılmaktadır. Türkologlar bu metodu artık XX. yüzyıldan itibaren kullanmaya başlamışlar. 1902 yılından yayımlanan *Fransa'nın dil atlası* eseri de yeni uygulamanın başlangıcı sayılabilir.

Dilbilimsel coğrafya yöntemi, coğrafya biliminin yöntemleri ile çalışılmaktadır. Şöyle ki o, öncelikle haritayla ilgilidir. Dilbilimsel coğrafya yönteminin önemli ve birincil talebi öğrenilen veya belirli dil olayının mutlaka haritaya aktarılmasıdır. Onun coğrafya ile ilişkisi, hemen bununla biter. Dilbilimsel coğrafyanın coğrafya biliminin değil, dilbiliminin bir bölümü gibi, aynı zamanda dilbilimsel coğrafya metodunun, coğrafi değil, dilbilimsel araştırma yöntemi olması bu bilim dalının ve bu bilimsel metodun sağlam dilsel esaslara sahip olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Lingvistiçeskaya Tipologiya i Vostoçniye Yazıki*. (1965). Moskova: Nauk.
Obşee Yazıkoznaniye. Metodu Lingvistiçeskih Terminov. (1973). Moskova: Nauka.
Abdulla, K. (2010). *Dilçiliğe Seyahat*. Bakü: Mütercim.
Adilov, M., Verdiyeva, Z., & Ağayeva, F. (1989). *İzahlı dilçilik terminleri*. Bakü: Maarif.
ahmanova, O. (1966). *Slovar Lingvistiçeskih Terminov*. Moskova: Nauka.
Ahundov, A. (2006). *Ümumi Dilçilik*. Bakü: Bakü.
Babayev, A. (1992). *Dilçiliğe Giriş*. Bakü: Maarif.
Koduhov, V. (1974). *Obşee Yazıkoznaniye*. Moskova: SFU.
Meye, A. (1954). *Spravitelnyy Metod v istoričeskom Yazıkoznanii*. Moskova: İL.
Musayev, M. (2012). *Türkoloji Dilçilik*. Bakü.

- Rozental, D. (1976). *Slovar Spravoçnik Lingvistiçeskih Terminov*. Moskova.
Serebrennikov, B. (1973). *Obşee Yazıkoznaniye*. Moskova.
Stepanov, Y. (1975). *Metodi i prinçipi Sovremennoy Lingvistiki*. Moskova.
Şerba, L. (1947). *Prepodavaniye İnostrannih Yazıkov v Şkole*. Moskova-Leningrad.